

El procés de simbolització en la transferència

Revista Catalana de Psicoanàlisi, Vol. XXXI/2

Guillermo Bodner¹
Barcelona

L'autor descriu el pas, en el pensament psicoanalític, des del símbol als processos de simbolització. Es comenten alguns conceptes relacionats amb el no conegut, però que es considera el punt de partida dels processos simbòlics. Seguint Freud, Klein, Bion i d'altres, es relaciona la simbolització amb la creació de l'espai psíquic intern que resulta de l'elaboració de la situació edípica primerenca. El símbol, per a la psicoanàlisi, està sempre obert a nous desenvolupaments i rep els seus estímuls de fonts infinites.

Paraules clau: símbol, simbolització, cosa en si, espai psíquic, intrapsíquic, intersubjectiu

---

1. Psicoanalista didàctic de la SEP-IPA. E-mail: gbodnerp@gmail.com

El primer seminari optatiu de la meua formació va ser sobre simbolització, i estava coordinat pel Dr. Pere Folch. Allà vam aprendre molt, però sobretot em queda la impressió de la passió d'en Folch per la psicoanàlisi i en especial per la paraula i el símbol. Aquesta passió d'en Pere s'expressava en el seu amor per la paraula poètica, els seus esforços per llegir Freud o Rilke en alemany per captar el més profund d'aquesta paraula (*Dichtung*) que conté per si mateixa el vocable *Dicht* (dens); la paraula poètica "condensa" sentits i és on sorgeix el seu valor simbòlic. D'aquí l'amor d'en Pere per la poesia i la cadència poètica del seu parlar.

A Pere Folch, in memoriam

Introducció

Els vessants que van confluïr en el naixement de la psicoanàlisi, el tractament de la histèria, l'anàlisi dels somnisi el descobriment de la sexualitat infantil, van posar en evidència que els símptomes, les imatges i les fantasies tenien un sentit simbòlic, és a dir, que remetien a una altra cosa.

El símbol, amb les seves arrels culturals, antropològiques i socials va cobrir una etapa de les investigacions psicoanalítiques, però la pràctica clínica va obrir nous horitzons que van desplaçar l'interès des del símbol cap al procés de simbolització. En centrar-se en el procés, l'atenció es va focalitzar en l'estratificació del psiquisme des d'una "superfície" manifesta, cap a una "profunditat" latent. Aquests nivells es refereixen a estructures de sentit psicològic amb conseqüències efectives en l'organització mental.

La simbolització com a procés considera que el símbol expressa un desenvolupament i una construcció a partir d'alguns elements. Determinar els elements a partir dels quals es posa en marxa la simbolització, és un tema obert a diferents enfocaments que enriqueixen la psicoanàlisi actual. Diferents referents teòrics proposen models sobre què se simbolitza (el desig, l'impuls, la relació d'objecte, la sexualitat reprimida, etc.) i quins són els camins que recorre aquest procés. Aquests transcorren simultàniament i successivament a través de l'intrapsíquic, l'intersubjectiu i la relació amb l'objecte extern real.

L'ontologia del símbol

Des de Freud endavant les investigacions sobre la representació simbòlica apunten un origen, un fonament primer, la realitat o veritat última de la qual parteixen les transformacions que convergeixen en el fenomen observable i el seu sentit simbòlic.

En el trajecte des del símbol cap als seus “orígens”, el punt de partida es perd en la penombra, per la qual cosa es recorre a denominacions com l’“incognoscible” o la “realitat o veritat última”. És un terreny incòmode que se sol esmentar de passada, per arribar a zones més clares on és possible el discerniment.

Però si els seus orígens són foscos, el mateix ocorre amb el producte “final”. El símbol, ja sigui lingüístic, pictogràfic o sonor, no té un sentit unívoc i sempre queda inconclús i obert. Potser hi hagi aquí una diferència amb el símbol matemàtic, l’exactitud del qual el priva, no obstant això, d’altres qualitats comunicatives. Fins i tot podríem dubtar, des del punt de vista psicoanalític, si un símbol conclusiu i tancat mereix realment la denominació de símbol.

Precisament, un atribut valuós del símbol lingüístic és el seu caràcter obert, no totalment definit, accessible a la polisèmia, a les connotacions i al joc creatiu-poètic (poiètic) en el sentit etimològic de la paraula.

Tot allò que estimula en el psiquisme la necessitat de ser comunicat, és una font potencial de símbols. Aquest planteig d’enorme amplitud inclou totes les fonts possibles que impacten de manera directa o indirecta en l’aparell psíquic, sense excloure el propi cos. Entre l’estímul i la posada en marxa de la simbolització, hi ha d’haver un pas intermediari, que és el registre psicològic des del qual parteix l’estímul. L’estímul per si mateix no genera símbols, sense la funció intermediadora del psiquisme i l’afectivitat.

En les seves construccions teòriques, Freud, Bion i d’altres es refereixen a un nivell del psiquisme incognoscible, que relacionen amb el que la filosofia descriu com la “cosa en si” kantiana, incognoscible per definició. Des del punt de vista filosòfic, es tracta d’un aspecte crucial a la cruïlla jo-subjecte-objecte.

En sentit estrictament kantian, “cosa en si” és un concepte límit que queda per fora de l’àmbit del cognoscitiu; això significa que el que es digui sobre això (la cosa per si mateixa) no pot aspirar a tenir validesa cognoscitiva. En altres paraules, se la pot anomenar saber, però no “coneixement vàlid”, que és el requerit per la ciència moderna. Per a Kant el discurs cognoscitiu adquireix la seva validesa a partir del *concepte*, que és la síntesi de la sensibilitat i l’enteniment. No obstant això el propi Kant va mostrar fluctuacions a la seva obra i d’allà parteix el debat amb l’idealisme. L’idealisme, amb la seva aspiració a l’“absolut”, com a Schelling o Hegel, va buscar superar el límit marcat per Kant.

Més de dos segles després, el debat segueix aportant reflexions sobre el coneixement i els seus límits, la ciència, l’art i, en definitiva, de què es tracta quan es parla de filosofia. És evident que la pretensió de conceptualitzar l’inconscient i les seves produccions i fer d’això un recurs terapèutic no és

aliena a la continuació d'aquestes discussions. De la mateixa manera, aquestes qüestions són part del dilema sobre el caràcter científic o no de la psicoanàlisi.

Si traslladem el debat filosòfic a la psicoanàlisi, la pregunta seria: quina validesa té un discurs merament cognoscitiu de l'inconscient o, al contrari, si aquestes capes profundes es capten a través d'una interacció entre coneixement i intuïció, entre la sensibilitat i el concepte. Kant no diu que no es pot parlar del que és "abans" d'aquesta síntesi, que denomina "arrel desconeguda comuna"; el que qüestiona és la validesa cognoscitiva de tal discurs. M'he estès en aquest punt perquè amb freqüència s'esmenten en psicoanàlisi termes com "veritat última" i l'O de Bion, que ell mateix equipés amb la "cosa per si mateixa" kantiana, sense fer aquestes precisions que em semblen necessàries. D'altra banda el paper del coneixement i de la intuïció apareix, en forma manifesta o no, en molts dels debats actuals sobre la manera d'abordar la clínica.

És freqüent trobar en la literatura psicoanalítica mencions a aquest "lloc desconegut" o "incognoscible" des d'on parteixen els fenòmens que captem, percebem, sentim, i es transformen en elements observats, deduïts o inferits a través del mètode psicoanalític. Però "veritat última" o l'"incognoscible" fan pensar en el fosc, el místic. No obstant això, en una de les seves anotacions, Bion ofereix un punt de vista diferent. Assenyala que la nostra disciplina opera en una "zona (en què) no existeix llenguatge que pugui expressar-la. Tractaré de dir-ho així: la realitat fonamental és l'"infinit", el desconegut, la situació per a la qual no hi ha llenguatge - ni tan sols prestat per l'art o per la religió, que intenta apropar-se a descriure'ls" (Bion, 1992). En efecte, ens referim a una zona d'indiferenciació somatopsíquica, que inclou infinits elements i per aquesta raó (la infinitud no té límits ni forma, per la qual cosa no pot ser objecte de coneixement) es fa inaccessible a les formes acceptades del coneixement científic.

Només a través de les seves transformacions, simbòliques o no, podem accedir a les dades de l'experiència; entre altres coses, el treball analític implica una deconstrucció dels fenòmens clínics en els seus components, per accedir al sentit que el psiquisme conscient reprimeix o dissocia per evitar el desplaer.

La distància de la cosa

Encara que, des del punt de vista d'un observador, pugui semblar superflu aclarir que la cosa i la seva representació no són el mateix, els psicoanalistes que tractem patologies greus ens hem familiaritzat amb el fet sorprenent que en alguns individus aquesta diferència no existeix.

Freud construeix un model en el qual diferencia la representació de cosa i la representació de paraula. Però si la cosa i la seva representació (la paraula

i la seva representació) no són el mateix, estem parlant d'una diferència que podem denominar distància, fins i tot sabent que no ens referim a distàncies espacials. Però hi ha d'haver una distància entre un element i un altre perquè existeixi la discriminació i no la fusió-confusió.

Considero que aquesta concepció de la distància en l'àmbit del sentit, i no en l'àmbit de l'espai, és un factor essencial en el procés de simbolització. Si es vol, aquesta distància en el pla del sentit és una metàfora del pla espacial i per tant el punt de partida de la simbolització.

La infinitat de potencials estímuls sobre el psiquisme ha tractat de ser captada conceptualment per les escoles teòriques clàssiques. Així Freud va utilitzar el terme 'representació' per designar allò que presenta (o representa) l'estímul en el psiquisme i la paraula 'representació' va adquirir una extensió gairebé universal en la nostra disciplina. No obstant això, Melanie Klein va modificar no només el nom, sinó el mateix concepte, donant origen al debatut nom d'"objecte intern".

Laplanche i Pontalis (1974) diuen que la representació forma el contingut d'un acte de pensament i reproduceix una percepció anterior. Els primers models teòrics es centren en la distinció entre afecte i representació. La representació reprimida podrà ser simbolitzada, mentre que l'afecte és suprimit. "La representació és allò de l'objecte que s'inscriu en els sistemes mnèmics i aquests sistemes mobilitzen la simbolització. Freud concep la memòria com sistemes mnèmics i designa com "empremta mnèmica" la impressió que, guardant similitud amb un objecte, no va lligada a una qualitat sensorial.

Ens desviaríem molt del nostre tema si entréssim a discutir similituds i diferències entre el concepte de representació en Freud i el d'"objecte intern" en Melanie Klein. Per destacar només diria que l'objecte kleinianà és indissoluble de la seva concepció de fantasia inconscient, mentre que la representació freudiana no està tan íntimament lligada al fantasieig. No obstant això, el lector interessat pot trobar descripcions exhaustives en obres dedicades al tema (Perlow, 1995; Hinshelwood, 1997).

En passar de l'infinit incognoscible a les representacions o els objectes, hem fet un salt conceptual en el pensament psicoanalític. Ara tenim referents conceptuais a partir dels quals podem traçar hipòtesis sobre la creació dels símbols.

Aquests conceptes estan distanciats de la cosa, i faig èmfasi en aquesta dimensió perquè la distància, la separació o la trobada són dades clíniques rellevants, que permeten l'exploració de trets primaris del funcionament mental relacionats amb el simbolisme. Les separacions més evidents observades a la clínica ocorren entre una sessió i una altra, les vacances i altres interrupcions clarament observables. No obstant això, crec que la

distància o separació es dóna també al si de la sessió analítica, quan la interpretació de l'analista sembla "distant" o "separada" del relat del pacient. S'entén que pot ser degut a un error de l'analista, però també pot correspondre a una dificultat del pacient de tolerar la versió "simbòlica" del seu relat, que implica òbviament un distanciament.

La construcció del símbol

El model de Bion plasmat a la taula que descriu l'organització complexa dels elements fins a arribar al símbol, ha tingut molta acceptació, fins i tot fora del marc kleinianà del seu autor. El model bionianà o alguns dels seus conceptes són utilitzats per analistes de formacions molt diverses.

Simplificant, podem dir que el punt de partida del procés de simbolització sorgeix d'elements psíquics, que són denominats representacions en el marc freudià i objectes interns en el kleinianà.

En un primer moment, Freud considerava que se simbolitzava allò que havia estat reprimat. Però a mesura que el concepte de l'inconscient es va anar ampliant amb la troballa de mecanismes anteriors a la repressió, es va advertir l'existència d'un inconscient no reprimat, gestionat per altres mitjans, que Freud va apuntar i els seus continuadors van ampliar. La primera formulació de Freud que diferenciava entre un inconscient descriptiu i un dinàmic, s'ha fet més complexa en observar un inconscient no reprimat i encara altres estats de difícil designació, en la qual alguns autors consideren que no existeix la representació i d'altres pensen que sempre hi ha representació, encara que en formes molt diferents de les que arriben a un nivell verbal.

En ocupar-nos de la simbolització, fixem l'àrea de la nostra exposició en el que ocorre en la relació analítica. Establert així, es pot dir que el punt de partida està en el pacient i la recepció en l'analista. Aquesta és una versió sintètica, perquè cada un d'aquests termes és més complex d'acord amb els models teòrics desenvolupats des de Freud fins als nostres dies, en què la interacció pacient-analista cobra cada vegada més rellevància.

El mateix pot dir-se del model, de vegades utilitzat, de l'objecte partit en dos i que permet un posterior reconeixement en reunir els trossos separats. Aquest exemple és excessivament simplificador, no té una fonamentació sòlida i és pobre respecte al símbol en psicoanàlisi. La reunió de les dues parts separades només permet el reconeixement del que havia estat separat. En canvi el símbol, psicoanalíticament rellevant, no solament restaura una comprensió perduda (per repressió o per escissió), sinó que hi afegeix una mica més.

Des dels primers models freudians, centrats en el símptoma, la història o les imatges del pacient, s'ha passat a una implicació cada vegada major de l'analista i la seva manera d'involucrar-se en el procés. El paper de l'objecte

receptor, amb la seva subjectivitat, és actiu en la formació del símbol, que no depèn només de l'organització psicopatològica del pacient, sinó de la sensibilitat de l'analista, de la seva capacitat d'escolta, dels esquemes teòrics que manegi, de la profunditat de la percepció de la seva pròpia contratransferència i de la seva capacitat imaginativa disponible per a aquest procés.

Com assenyalem més amunt, la relació entre símbol i simbolitzat en l'anàlisi té efectes mobilitzadors, si el símbol posa en relleu una mica més del simbolitzat. Aquest una mica més serà una estructura inconscient, reflectida com a pulsions i defenses, com a relacions d'objecte, com a conflictiva edípica o com sigui que estigui configurada la comprensió de l'analista. Comprensió que està basada en la seva formació teòrica, però més que res en la seva capacitat receptiva cap a la qual transmet el vincle transferència-contratransferència.

Naturalment, el procés implica una capacitat del pacient per formar símbols o per evocar en l'analista receptor la posada en marxa de la seva receptivitat simbolitzadora. Green (1975) considera que, davant un pacient neuròtic, l'analista pot assumir una actitud més "objectiva" i el seu funcionament és predominantment deductiu. En canvi, amb pacients de l'espectre fronterer, l'analista posa més en joc la seva subjectivitat, i la seva funció és més inductiva.

Les conductes simbòliques manifesten l'aptitud del subjecte per reconèixer una realitat diferent de la de "les coses", que dóna lloc a la generalització, l'abstracció i el pensament reflexiu. Per a alguns autors només es pot parlar de simbolisme, quan el simbolitzat és inconscient.

Potser un dels models més coneguts i sistematitzats sobre la formació de símbols sigui el de Bion. Com és sabut, no es tracta només d'un model basat en símptomes o somnis, sinó que és part de la construcció d'una teoria del pensament, de la qual Bléandou (1994) en diu el Bion epistemològic.

Bion estudiava les alteracions del pensament en l'esquizofrènia i altres psicosis greus, que el van portar a considerar que l'atac al propi pensament és característic d'aquestes formes de psicosi. Des d'allà construeix la seva teoria del pensament, basada en els passos que transformen les experiències emocionals primàries.

En proposar la seva teoria psicoanalítica del pensament, Bion (1962a) ens sorprèn amb una afirmació inquietant. Assenjala que el pensar és el resultat de dos processos reeixits: el primer és la formació de pensaments i el segon és el desenvolupament de l'aparell per pensar-los. Els pensaments no són el producte de la funció de l'aparell psíquic, sinó que són els pensaments els que forcen la creació de l'aparell per pensar-los.

Per comprendre aquest gir radical davant el que diu el sentit comú, hem d'aclarir que Bion anomena pensament, en aquesta etapa, a una cosa no pensada però viscuda com a anhel, com a expectativa que ha de fer un recorregut per ser pensable. Aquest recorregut passa perquè l'expectativa (preconcepció) es trobi amb l'objecte adequat per brindar-li satisfacció (realització): d'aquesta conjunció sorgeix la concepció, que no és encara el concepte, però que és un pas des de l'expectativa cap a l'abstracció. Es tracta de l'experiència tolerada davant l'absència de l'objecte de la satisfacció.

Aquí apareix el gir en el model: perquè assoleix la concepció, el subjecte pot enfrontar-se amb la satisfacció o la frustració. Bion limita la idea de pensament, en aquest punt de la seva elaboració, a allò que resulta de la trobada de la preconcepció amb la frustració. En aquesta alçada del model bionià, el pensament és una mica més viscut que pensat, encara que és un pas ineludible en el camí de la conceptualització i el pensament abstracte.

La taula de Bion és un projecte rigorós per ser usat sobretot fora de la sessió, com una proposta sobre l'evolució dels elements des de les seves formes més primitives a les més complexes del pensament conceptual. És important recordar el sentit dels seus dos eixos: mentre un mostra la gènesi dels elements del pensar, l'altre eix mostra l'ús que es fa d'aquests elements, des de la seva expulsió, passant per organitzacions defensives per evitar la realitat, fins a les formes d'abstracció comunicativa més complexes. És important recordar que 'realitat' aquí es refereix tant a la realitat externa, com a allò que anomenem realitat interna.

L'espai simbòlic

La capacitat de simbolització es basa en una qualitat especial de la subjectivitat de l'individu, que viu en un context de relacions intervingudes bàsicament pel llenguatge. El llenguatge i l'individu guarden una relació doble: d'una banda el subjecte adquireix el llenguatge a través del seu desenvolupament evolutiu, però el llenguatge és una cosa que el precedeix, és un fet social, ja determinat, amb les seves regles establertes preexistents al desenvolupament de cada individu.

La relació del *self* amb l'objecte intern i extern és essencial per modular els impulsos libidinals i agressius que donen suport i estabilitat al vincle. El triangle edípic - sigui en la seva versió del subjecte amb els seus pares reals o en la seva representació interna com funcions intrapsíquiques - és un requisit per a l'adequada tramitació de les emocions i ansietats bàsiques.

La relació de la parella parental, l'escena primària, té el seu correlat metafòric en la situació analítica. L'espai intrapsíquic del pacient, com també el de l'analista, estan per fora de les capacitats perceptives d'un i altre membre de la parella. S'influeixen mútuament, interaccionen i fins i tot poden compartir fantasies. Però l'espai de les fantasies compartides de la parella

analítica és compatible amb la radical alteritat dels seus espais privats. Aquesta alteritat radical estimula la curiositat, l'interès, el genuí desig de saber què hi ha més enllà dels límits.

Però aquest espai, vedat a la percepció, és en canvi el lloc possible de la imaginació. Una imaginació compatible amb la incertesa, però no amb la certesa al·lucinatòria, que no tolera els límits d'aquest espai.

Dins del triangle edípic, el subjecte aprèn o no - segons les circumstàncies - a captar les diferents funcions entre els angles del triangle i els costats d'aquest, tenint en compte que els costats no són iguals, sinó que el que uneix el subjecte amb les seves funcions paterna i materna (o simbolitzadora i contenidora) és diferent del que uneix els objectes parentals entre si. Aquesta funció és diferent, asimètrica, i el seu caràcter inaccessible, és la metàfora de la prohibició de l'incest en el nivell intrapsíquic i de la intersubjectivitat inconscient.

Són molts els factors que poden influir perquè aquest procés de simbolització es dugui a terme d'una manera reeixida o, al contrari, mostri deficiències que afecten la comunicació i el pensament. Entre tants factors, destaca la necessitat d'un objecte i una funció: l'objecte receptor de les comunicacions que tingui la funció de *reverie*. El mecanisme bàsic descrit per Bion és una ampliació de la identificació projectiva de Klein, que deixa de ser només una defensa patològica, per incloure també la funció comunicativa normal. Els mecanismes pulsionals o els codis bàsics (Ogden, 1986) traslladen les vivències des del subjecte al seu objecte específic amb capacitat de processar-les i tornar-les amb sentit.

Aquesta capacitat de traslladar a l'objecte ansietats que per la seva intensitat o la seva qualitat es fan intolerables per al subjecte, és el vehicle per a aquesta comunicació primerenca, per mitjà de la qual els elements beta (sense capacitat de lligar-se, ser somiats, emmagatzemats o pensats) es transformen en elements alfa. Aquests tenen capacitats potencials, tant per a l'emmagatzemament mnèmic, com per al somni, el pensament, la creació.

Si la capacitat de *reverie* o funció alfa està primer allotjada a l'objecte, s'instal·la gradualment en el psiquisme del subjecte, que incorpora aquesta funció com a part del seu creixement psíquic i del desenvolupament de la seva autonomia. El desenvolupament de la funció alfa mai no serà definitiu: el subjecte humà, com ésser social, sempre necessitarà d'un altre per a la transformació creativa de la seva capacitat de pensar. Una altra qüestió és si aquest altre és una presència externa, unes inscripcions internes o ambdues alhora. El que és clar és que el *self* necessita l'alteritat per estimular, crear i desenvolupar la comunicació simbòlica. És més, és aquesta escletxa, aquesta discontinuïtat la que crea l'heterogeni, que és el que el símbol mostra.

Amb això ampliem el camp que només el reprimint és font de simbolització o que aquesta sigui una característica pròpia de les neurosis; en canvi l'activitat simbolitzadora s'estén per tot l'espectre d'estats mentals; parteix de nivells arcaics, primitius, transcorre per senders variats, però han de ser recollits sempre per un receptor sensible, disponible per a un desxiframent que no és mera traducció, sinó elaboració interminable.

Dèiem abans que a un element conclusiu i tancat, difícilment se li pot atribuir la funció d'un símbol. L'organització mental no és estàtica, ja que això implica un replegament defensiu. La ment està invariablement exposada a infinitud d'estímuls, que esmentàvem anteriorment. La incorporació d'aquests estímuls implica una inevitable disposició del psiquisme madur a tolerar desorganitzacions passatgeres que no impliquen patologia. Al contrari, el que conduiria a situacions potencialment patològiques seria que les noves experiències no poguessin ser integrades al món intern i quedessin com vivències escindides.

Aquest aspecte ha estat desenvolupat per R. Britton (2001a). Ja l'esquema unidireccional de Klein (esquizoparanoide-depressiu) va ser modificat per Bion amb la seva fórmula més dinàmica Ps-D; en ella les posicions ja no són només etapes evolutives, sinó estats mentals en constant oscil·lació. Aquesta visió, més dinàmica, emfasitza la capacitat de tolerar desorganitzacions passatgeres que facin possible la inclusió de noves experiències. Britton ha denominat aquesta fase "posició postdepressiva", i crec que és totalment aplicable al símbol.

Com aquest autor ha assenyalat en altres obres (Britton, 2001b), el símbol tancat condueix a la idealització, a la idolatria o al fonamentalisme. Per aquest motiu considero que un símbol que afavoreixi la comunicació, el creixement permanent i el desenvolupament mental, ha d'estar disponible a les vicissituds d'aquesta etapa "postdepressiva" i tolerar les ansietats d'aquestes desorganitzacions parcials.

Algunes altres perspectives

En els últims anys s'ha prestat especial atenció a tot allò que es comunica per mitjans no verbals o que acompanya a la verbalització. Em refereixo al relatiu a l'acte, l'actuació o l'enactament, com es prefereix denominar per ressaltar la seva funció comunicativa.

Entre moltes aportacions destacaria l'article de G. Sapisochín (2013) en què revisa la idea freudiana d'*agieren*, que equipara al concepte d'enactament. Freud conceptualitza l'*agieren* dins de la sessió analítica i l'articula amb la compulsió de repetició en la transferència. Però Freud no va pensar que la transferència suscita una actuació dramatitzada complementària de l'analista a l'escenari analític.

Segons Sapisochín, hi ha *gests psíquics* que serien equiparables al que Bleger (1989) denomina aspectes sincrètics dipositats en l'enquadrament. És allò mut del pacient que es posa en acte dramàtic. Assenyala que “allò mut utilitza les paraules com actes de llenguatge perquè indueixen certa posició identificatòria de l'analista en la trobada, per dramatitzar cert gest psíquic no verbalitzable”. L'escena dramatitzada fa visible un gest psíquic que la parella analítica simbolitza; un gest psíquic del pacient té un format no compatible amb la lògica verbal.

La interpretació és el mitjà que torna visible un gest psíquic que requereix una nova interpretació verbal de l'analista, en un procés permanent que no té una meta final. Això coincideix amb les modificacions introduïdes per Bion i Britton, que consideren la posició depressiva en un dinamisme oscil·latori continu.

Si bé l'analista coparticipa amb l'activació del seu inconscient, ho fa per 'interpretar' el paper de l'objecte absent que va deixar empremtes d'identificació en el pacient, registrades com a gestos psíquics que es manifesten a través de l'enactament. En aquest model la coproducció simbòlica, objecte-d'escolta-psicoanalítica és una formació intersubjectiva per conèixer l'intern de la subjectivitat de l'analitzant, que preexisteix a la trobada.

El posat en acte dramàtic pertany a l'inconscient-no-reprimit estructurat en un llenguatge visual com seqüències de gestos, que s'expressen a través de la repetició compulsiva. Sapisochín sosté que el seu treball busca distanciar-se de la noció d'irrepresentable de Green i Ampolla, del no mentalitzat de Marty, del no simbolitzat de Steiner o del poc estructurat de Spence, Schafer, Viderman.

La importància d'aquesta precisió rau en el fet que l'autor no considera els “registres no representacionals” o de “funcionament menys simbolitzats” o “no simbolitzats”, perquè no hi ha espai en el seu model per a la idea de buit representacional. Crec que és una idea interessant, en oberta contradicció amb altres models actuals, que suggereixen que traumatismes precoços poden crear precisament aquest dèficit o buit representacional (Reed, Levine & Scarfone, 2013). Aquests autors que sostenen l'existència d'estats mentals no representacionals, suggereixen que en tals casos l'analista ha de tenir una posició més activa aportant el material verbal que el pacient no posseeix.

Es proposa la hipòtesi que l'absència de representació verbal no implica que manqui de representació. Tot gest psíquic, encara que el seu registre sigui imaginari, simbolitza la presència de l'objecte primordial en la subjectivitat. Per això, el registrat com a gest psíquic mai no és el no simbòlic, encara que es tracti de simbolitzacions diferents de les verbals. Afegeix: “crec que cal deixar de concebre els processos de representació simbòlica com processos binaris, en el sentit de simbolització verbal o res, i considerar-los com a

processos amb gradients creixents en les qualitats formals de representació. Per això parlo de simbolitzacions imaginàries” (Sapisochín, 2013).

Si pensem que aquests registres no “entenen” la paraula, la interpretació verbal de l’analista només pot traduir-los al llenguatge verbal després d’un enactament que els torna visibles. Per això la posada en acte dramàtic és la via règia d’accés als gestos psíquics.

L’autor postula un model de psiquisme amb diferents nivells de funcionament, de representació i modes d’expressió sincrònica. L’inconscient reprimat s’expressa en les formacions psíquiques del representat verbalment: associació lliure, lapsus, somnis. Però l’inconscient no reprimat es presenta com enactaments, que només es posen de manifest en la relació intersubjectiva per ser portadors de marques d’experiències no inscrites en el registre mnèmic. Aquests enactaments només són percebuts per l’analista com disruptcions en la seva contratransferència.

El gest psíquic en aquesta proposta és l’empremta de l’objecte en la subjectivitat i expressa la funció arcaica típica del psiquisme no reprimat. És una resta anacrònica que envaeix el subjecte sotmetent-lo a un continu treball d’apropiació, lligam i transformació d’això estrany que l’envaeix i es resisteix a ser resignificat verbalment. Aquest gest, après en la trobada amb l’altre primordial, que va salvar el subjecte infantil del desemparament representacional originari, en adjudicar-li projectivament la identitat d’algú que significa la trobada amb lo real. Una primera forma de vincle emocional radicalment deslligat de la paraula, relacional des del començament, que es registra en el psiquisme mitjançant aquesta gestualitat arcaica.

Quan Freud considera que el pacient només recorda experiències viscudes en èpoques molt primerenques, a través de la dramatització en el present de l’escenari analític, està subvertint la seva pròpia teoria de l’escolta psicoanalítica en abordar, de manera implícita, el problema de la impossibilitat de recordar tot el passat a través de la verbalització. I en proposar la idea de recordar a través d’*agieren* suposa el reconeixement de la insuficiència de l’ús exclusiu del parell “associació lliure per part del pacient i atenció lliurement flotant per part de l’analista”, per escoltar aquests elements del psiquisme que s’expressen per la implicació contratransferencial posada en acte dramàtic.

El mètode analític esdevé procés analític quan el focus de l’escolta es descentra del discurs verbal i es focalitza en els intercanvis simbòlics que es donen entre analitzant i analista al llarg d’un eix cronològic. M. Klein va denominar aquesta manera de recordar “*memories in feelings*” per emfatitzar la idea que es recorda un estat emocional viscut en les realitzacions en el present de l’escenari analític. És per això que, actualment, treballem amb el supòsit que el passat que coneixerem serà sempre un passat recreat a posteriori d’un enactament des del present de la situació analítica.

Com he assenyalat abans, aquesta perspectiva, a més d'ampliar l'àmbit d'allò simbolitzable, puntualitza de manera interessant la interrelació entre els processos intrapsíquics, les transformacions intrapsíquiques que es manifesten en la trobada intersubjectiva i aquells processos propis de la relació interpersonal directa entre pacient i analista com a persones reals.

RESUMEN

El autor describe el paso en el pensamiento psicoanalítico desde el símbolo a los procesos de simbolización. Se comentan algunos conceptos relacionados con lo no conocido pero que se considera el punto de partida de los procesos simbólicos. Siguiendo a Freud, Klein, Bion y otros se relaciona la simbolización con la creación del espacio psíquico interno que resulta de la elaboración de la situación edípica temprana. El símbolo para el psicoanálisis está siempre abierto a nuevos desarrollos y recibe sus estímulos de fuentes infinitas.

SUMMARY

The author describes the movement, in psychoanalytic thought, from the symbol to processes of symbolization. Some concepts related to the unknown are discussed herein, as they are considered to be the starting point of symbolic processes. Following Freud, Klein, Bion and other authors, symbolization is associated to the construction of an internal psychic space related with the working-through of the early oedipal situation. In accordance with psychoanalytic thought, the symbol is always open to new developments, and receives its motivations from infinite sources.

BIBLIOGRAFIA

- BION, W. (1962a). The Psycho-Analytic Study of Thinking. *Int. J. Psycho-Anal.*, 43, pp. 306-310
 ----- (1962b). *Learning from Experience*. London, Tavistock
 ----- (1992). *Cogitations*. London, Karnac Books
 BLÉANDONU, G. (1994). *Wilfred Bion. His life and works 1897-1979*. London, Free Association Books
 BLEGER, J. (1967/1989). *Simbiosis y ambigüedad*. Buenos Aires, Paidós
 BRITTON, R. (2001a). Beyond the depressive position: Ps (n+1). In (C. Bronstein) *Kleinian Theory, a contemporary perspective*. London, Whurr Publishers
 ----- (2001b). Deification on Person of Process: Idolatry and Fundamentalism in Psychoanalytic Practice. *Psychoanalysis in Europe, EPF Bulletin*, 55, pp. 65-78
 FREUD, S. (1900). La interpretación de los sueños. *OC.*, IV-V. Buenos Aires, Amorrortu Ed., 1975
 ----- (1915). Lo inconsciente. *OC.*, XIV. Buenos Aires, Amorrortu Ed., 1975

- GREEN, A. (1975). The Analyst, Symbolization and Absence in the Analytic Setting (On Changes in Analytic Practice and Analytic Experience)-In Memory of D.W. Winnicott. *Int. J. Psycho-Anal.*, 56, pp. 1-22
- HINSHELWOOD, R.D. (1997). The Elusive Concept Of 'Internal Objects' (1934-1943). Its Role In The Formation Of The Klein Group, *Int. J. Psycho-Anal.* 78, pp. 877-898
- KLEIN, M. (1946). Notes on Some Schizoid Mechanisms. *Int. J. Psycho-Anal.*, 27, pp. 99-109
- LAPLANCHE, J. i PONTALIS, J.B. (1974). *Diccionari de Psicoanàlisi*. Barcelona, Ed. Tasca
- OGDEN, T. (1986). *La matriz de la mente*. Madrid, Tecnipublicaciones
- PERLOW, M. (1995). *Understanding internal objects*. London, Routledge
- REED, G., LEVINE, H. & SCARFONE, S.R. (2013). *Unrepresented states and the construction on meaning*. London, Karnac Books
- SAPISOCHIN, G. (2013). Second Thoughts on Agieren: Listening to the Enacted. *Int. J. Psycho-Anal.*, 94, pp. 967-991

Traduït del castellà per Montserrat Pol